

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE’NİN BATI AVRUPA’YA OLAN İHRACATININ SEKTÖREL ANALİZİ

SECTORAL ANALYSES OF TURKISH EXPORT TO THE WEST EUROPE AFTER CUSTOM UNION

Doç.Dr. Emine BİLGİLİ, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İktisat Bölümü, ebligili@erciyes.edu.tr

ÖZET

Bu çalışma, 1995’de Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında imzalanan Gümrük Birliği (GB) anlaşması sonrası Türkiye’nin Batı Avrupa’ya olan ihracatının yapısında değişme olup olmadığını sektörel seviyede analiz etmektedir. Türkiye’nin toplam ithalatı içinde AB’nin payı 1995’de %47.2 den 2004’de %46.7’ye düşmüştür. Diğer yandan Türkiye’nin toplam ihracatı içinde AB’nin payı 1995’de %51.2 iken 2004’de %54.6’ya yükselmiştir. Çalışma sonuçlarına göre GB sonrası Türkiye’nin ihracatının yapısında önemli bir değişme gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Gümrük Birliği, Türkiye, Sektörel Ticaret Akımları

ABSTRACT

This study analyses the pattern of export flows from Turkey to the West Europe at sectoral level after Custom (CU) union which was signed between Turkey and the European Union (EU) in 1995. The share of Turkish imports from EU in total imports decreased from 47.2% in 1995 to 46.7% in 2004, also the share of Turkish exports to EU in total exports increased from 51.2% in 1995 to 54.6% in 2004. The analysis results show that CU did not bring about a significant difference on Turkish export structure to the West Europe.

Key Words: Custom Union, Turkey, Sectoral Trade Flows

1. GİRİŞ

Gümrük Birliği (GB), tarafların birbirlerine uyguladıkları vergileri ile eş etkili vergileri, karşılıklı ticaretin önündeki tüm engel ve kısıtlamaları kaldırmaları ve üçüncü ülke mallarına ortak gümrük vergisi uygulamaları anlamına gelmektedir. 1963'te imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye-Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkinin, "Hazırlık-Geçiş ve Son Dönem" olmak üzere üç dönemde gelişmesi öngörülmüştür. Üçüncü dönem, Avrupa Topluluğu-Türkiye Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararı olan Gümrük Birliği ile başlamıştır. Ancak Gümrük Birliği, sadece sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünleri ile ilgili ticareti kapsarken, mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu tarım ve hizmetleri kapsam dışı bırakmıştır. Ayrıca 2001 yılı sonuna kadar Türkiye'nin AB'nin üçüncü ülkelerle (EFTA, İsrail, Romanya, Bulgaristan, Makedonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Fas) yaptığı tercihli ticaret anlaşmalarını da kabul etmesi öngörülmüştür. Gümrük Birliği Türkiye için AB'ye tam üyelik açısından önemli bir adım olarak görülmüştür. 1999 Aralık ayında Helsinki'de Türkiye'ye AB'ye aday ülke statüsü verilmiştir. 16-17 Aralık 2004 tarihinde Brüksel'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve Toplantısı'nda Türkiye ile üyelik müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması kararlaştırılmıştır.

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı

Yıllar	Türkiye'nin toplam dış ticareti (milyon \$)		Türkiye'nin AB ile olan Ticareti (milyon \$)		AB'nin Türkiye'nin toplam ticaretindeki payı (%)	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1985	7958	11343	3204	3895	40,3	34,3
1993	15348	29429	7289	10950	47,5	37,2
1994	18105	23270	8269	10279	45,6	44,2
1995	21636	35707	11078	16760	51,2	47,2
1996	23224	43626	11548	23138	49,7	53,0
1997	26261	48559	12248	24870	46,6	51,2
1998	26974	45921	13498	24075	50,0	52,4
1999	26587	40671	14348	21419	54,0	52,6
2000	27775	54503	14510	26388	52,2	48,8
2001	31342	41399	16118	18280	51,4	44,2
2002	36059	51553	18459	23321	51,2	45,2
2003	47252	69339	24484	31695	51,8	45,7
2004*	63074	97361	34417	45434	54,6	46,7

* 1 Mayıs 2004'ten itibaren 25 üyeli AB

Kaynak: DTM

Türkiye'nin dış ticaretinin yaklaşık yarısını AB ile olan ticaret oluşturmaktadır (Tablo 1). GB'nin hem ticaret yaratıcı hem de ticaret saptırıcı etkisi bulunmaktadır. Ticaret yaratıcı etkinin oluşması ülkenin refah seviyesini artırır. Tablo 1'de görüldüğü gibi, 1985'de AB'nin Türkiye'nin ihracatı içindeki payı %40.3 ve ithalatı içindeki payı ise %34.3'tür. 1997'de bu oranlar ihracatta %46.6'ya, ithalatta ise %51.2'ye çıkmıştır. Dolayısıyla ihracatın da artmasına rağmen GB'nin ithalat lehine ticaret artırıcı etkisi olduğu görülmektedir. GB

sonrası Türkiye'nin AB dışındaki bölgelere yönelik ticaretinde ciddi bir değişme görülmemektedir. Dolayısıyla GB'nin dış ticareti saptırıcı etkisi bulunmamaktadır. GB'nin dış ticaretimiz üzerine etkileri yanında, uzun vadede ortaya çıkabilecek olumlu yapısal etkileri de bulunmaktadır. Bunlar arasında; rekabet ortamını geliştirici ve rekabet yaratıcı etkisi ile uluslararası normlara uyuma, yabancı sermaye girişine, tüketici haklarının korunmasına ve AB ekonomisi ile bütünleşmeye etkileri sayılabilir. Türkiye'nin ekonomik büyümesi, dış ticaret hacmindeki değişme, gümrük kayıpları gibi bir çok konu üzerinde GB'nin etkileri tartışılmaktadır. Bu çalışmada amaç, GB sonrası Türkiye-AB ihracatında sektörel anlamda bir değişme olup olmadığının araştırılmasıdır. Çalışmanın planı içinde ilk olarak bu konu ile ilgili yapılan çalışma sonuçlarına yer verilecektir. İkinci bölümde çalışmada kullanılan yöntemden bahsedilecektir. Daha sonra analiz sonuçları ve buna dayalı genel bir değerlendirme yer almaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Türkiye'nin ihracatının sektörel anlamda detaylı olarak yapısal değişimini inceleyen çalışma sayısı sınırlıdır. Yükseler ve Türkan (2006) çalışmalarında tarım, madencilik ve imalat sanayi ürünleri ihracatı sınıflaması altında, Türkiye ihracatının sektörel analizini yapmışlardır. 1996'dan 2005'e toplam ihracat içinde tarım ürünlerinin payı azalırken, imalat sanayi ürünlerinin payı artış göstermiştir. İmalat sanayi içinde yatırım ve ara malı üreten sektörlerin payında artış olurken (özellikle elektrikli-elektriksiz makine ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, haberleşme cihazları-radyo ve TV), tüketim malları üreten sektörlerin (giyim eşyası, tekstil ürünleri ve gıda-içecek ürünleri) payında gerileme meydana gelmiştir.

Seki (2005) çalışmasında GB'nin Türkiye'nin toplam ticaret hacmini artırıcı etkisinin bulunduğunu ancak ticaretin ithalat lehine bir dağılım gösterdiğini belirtmektedir. TÜSİAD'ın (2003) çalışmasında AB'ne uyum sürecinde GB'nin Türkiye'nin dış ticaretine etkileri analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, GB'nin Türkiye'nin toplam ticaret hacmini artırıcı bir etkisi olduğu ancak dış ticaret açığının büyümediğini ortaya koymuştur. Türkiye'nin dış ticaret dengesini etkileyen en önemli unsur, GB'den ziyade döviz kuru, faiz ve uluslararası ekonomik gelişmeler olmuştur. Sektörel anlamda bakıldığında, Türkiye'nin AB'ye olan ihracatında tarım ürünlerinin payı azalsa da parasal değer olarak aynı kalmıştır. Tekstil ve konfeksiyon ise, parasal değer olarak sürekli bir artış içinde olmasına rağmen ihracat içindeki payı azalmıştır. TÜSİAD'ın çalışmasında GB sonrası dönemde Türkiye'nin AB ile ticaretinde, sektörel ticari yapı olumsuz etkilenmediği gibi, Türk sanayine katma değeri daha yüksek yatırım ve ara mallarında da AB pazarında ihracat imkanı yaratıldığı belirtilmektedir. GB daha fazla teknoloji içeren sektörlerin ihracatını daha fazla artırmış ve bu sektörlerle rekabet gücü kazandırmıştır (TÜSİAD, 2003; 121).

Utkulu ve Seymen (2004) çalışmalarında, 1990-2003 dönemini ele alarak, Türkiye'nin "giysi ve giysi aksesuarları" ile "sebze ve meyve" sektörlerinde en fazla rekabet gücüne sahip olduğu, ancak zaman içinde bu sektörlerin de

rekabet güçlerinin azaldığını belirtmektedirler. İlk sektör, dünya piyasalarında rekabet gücünü artırırken GB nedeniyle AB piyasasındaki rekabet gücünü kaybetmektedir. “Sebze ve meyve” sektöründe ise GB’den ziyade sanayileşme politikaları nedeniyle hem dünyada hem de AB piyasalarında rekabet gücü azalmaktadır.

Lall (2000) çalışmasında, Gümrük Birliği sonrası Türkiye’nin özellikle imalat sanayi ihracatının yapısındaki çeşitliliğe ve artışa dikkat çekmektedir. Ancak nispeten yüksek ücretleri ve düşük teknolojiye dayalı ürünleri yanında AB’nin de yakında diğer üçüncü ülkelere karşı ticaret engellerini kısmen ya da tamamen kaldırması sonucu, Türkiye AB içindeki rekabetçi gücünü kaybedecektir. Düşük teknolojiye dayalı ürünlerde (tekstil, giyim, ayakkabı, diğer deri ürünleri, oyuncak, basit metal ve plastik ürünler, mobilya ve cam eşya) rekabet daha çok fiyattan kaynaklanmaktadır. 1996 yılı itibarıyla Türkiye’nin imalat sanayi ihracatının %64’ü düşük teknoloji, %18’i kaynağa dayalı, %12.8’i orta teknoloji ve %5.7’si yüksek teknolojiye dayalı ürünlerden oluşmaktadır. 1996’da imalat sanayinin ihracatında ileri teknoloji ürünlerin payı Singapur’da %65.4, Malezya’da %60.4, Tayvan’da ise %41 iken Çin’de %21’dir (Lall, 2000;15). Türkiye’nin ihracat yapısı teknolojik olarak zayıf olduğu kadar durağandır. 1985’den 1996’ya teknolojik yapı çok değişmemiştir. Türkiye’nin ihracatının yapısında ciddi problem vardır ve küreselleşen dünyada rekabetçi gücünü kaybedecektir.

3. VERİ VE YÖNTEM

Analizimizdeki veriler Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırma düzeninde (SITC-rev 2) yer alan ve ABD istatistik birimi tarafından oluşturulan TradeCAN 2005 (küresel ticaret veri tabanı sistemi) CD ROM’dan alınmıştır. Veriler yıllık olarak ve her yılın verisi üç yıllık hareketli ortalama (three-year moving average) ile hesaplanmıştır (son yıl olan 2002 iki yıl ortalaması ile hesaplanmıştır). CD ROM’da ithalatçı piyasalar olarak Dünya, Sanayileşmiş ülkeler (Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve diğerleri) ve Gelişmekte Olan Ülkeler (Afrika, gelişen Asya ve gelişen Amerika) şeklinde üçlü sınıflama bulunmaktadır. Bu makaledeki analizde ithalatçı bölge olarak, bir çoğu AB ülkelerinden oluşan Batı Avrupa (Avusturya, Belçika ve Lüksemburg, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre ve İngiltere) ihracatçı ülke olarak da Türkiye ele alınmıştır. Analizde aşağıdaki dört değişken kullanılmıştır.

- Piyasa Payı (MS) : M_{TR}/M_i (Türkiye’den Batı Avrupa’ya yapılan i. malın ihracatı/Batı Avrupa’da i. malın toplam ithalatı)
- İhracat Yüzdesi (PE): M_{TR}/M_{TR} (Türkiye’den Batı Avrupa’ya i. malın ihracatı/Türkiye’den Batı Avrupa’ya toplam ihracat)
- Karşılaştırmalı Üstünlük (SP) : $(M_{TR}/M_i)/(M_{TR}/M)$ (i. mal için Türkiye’nin AB’deki piyasa payı/Türkiye’nin toplam piyasa payı)

- İthalat Yüzdesi (PI) : Mi/M (Batı Avrupa'da i. Malın ithalatı/Batı Avrupa piyasasında toplam ithalat)

4. ANALİZ SONUÇLARI

Tablo 2, Türkiye'nin Batı Avrupa'ya yaptığı ihracat içindeki ilk on alt sektörü, benzer özellikler gösteren malların sınıflandırıldığı (The Standard International Trade Classification-SITC-rev.2) üç haneli kodlarla gösterilen mal grupları itibarıyla 1985 ve 1995 yılları için ayrı ayrı göstermektedir. Buna göre, "örme giyim eşyası"nın (SITC 845) Batı Avrupa'ya yapılan toplam ihracatımız içindeki payı, 1985 yılında %5'02 iken 1995 yılında %12,62'ye yükselmiştir. Bir başka deyişle %151,33 oranında bir değişim söz konusudur. Yine bu ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlük 6,90'dan 14,45'e yükselmiştir. Karşılaştırmalı üstünlük katsayısı, 1 ve üzeri ise, Türkiye'nin o malda Batı Avrupa piyasasında karşılaştırmalı rekabet üstünlüğünün olduğu anlamına gelmektedir. Bu alt sektörde, Avrupa piyasasında Türkiye'nin payı 1985'te %2,70 iken 1995'de %8,66'ya yükselmiş, bu alt sektörün Avrupa'nın toplam ithalatı içindeki payı aynı dönemler için %0,73'ten %0,87'ye yükselmiştir. 1985'den 1996'ya ihracatımız içinde en fazla paya sahip olan ikinci ürün grubu, "kadın/kız çocukları için giyim eşyası" (SITC 843) ve üçüncü sırada ise "taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler" (SITC 057) yer almaktadır. SITC 057 kodlu grupta Türkiye'nin Avrupa piyasasındaki payında, ihracatında ve uzmanlaşma seviyesinde düşme görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye'nin Batı Avrupa'ya İhracatı İçindeki İlk 10 Alt Sektör (1985-1995) (Üç haneli kodla)

Sektör Kodu	1985				1995			
	MS (%)	PE (%)	SP	PI (%)	MS (%)	PE (%)	SP	PI (%)
845: Örme giyim eşyası	2,70	5,02	6,90	0,73	8,66	12,62	14,45	0,87
843: Kadın/kız çocukları için (örme hariç) giyim eşyası	2,50	5,27	6,40	0,82	5,22	8,76	8,71	1,01
057: Taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler	5,84	13,52	14,94	0,90	5,67	8,63	9,45	0,91
846: Örme iç giyim eşyası	2,88	2,44	7,36	0,33	8,17	7,92	13,64	0,58
842: Erkek/erkek çocuklar için örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları	1,46	2,20	3,74	0,59	3,14	3,72	5,24	0,71
658: Tekstilden diğer hazır eşya ve takımlar	2,55	1,57	6,52	0,24	5,83	2,89	9,73	0,30
848: Tekstil dışında kalan giyim eşyası, şapka vs.	9,24	7,21	23,64	0,30	6,41	2,84	10,70	0,27
651: Tekstil iplikleri	3,68	9,42	9,40	1,00	2,07	2,63	3,46	0,76
058: Sebze ve meyve konserveleri	1,44	1,21	3,67	0,33	3,80	2,28	6,34	0,36
054:Yenilen sebzeler, bazı kök ve yumrular	1,28	2,28	3,28	0,70	1,68	2,05	2,80	0,73

Tablo 3’de görüldüğü üzere, “örme giyim eşyası” SITC 845 kodlu ürün grubunun 2002 yılında ihracatımız içindeki payı 1995’e kıyasla azalmakla birlikte yine en yüksek ürün grubunu oluşturmaktadır. Türkiye’nin bu ürün grubunda, Avrupa piyasasındaki payı %8,66’dan %9,08’e yükselmekle birlikte, uzmanlaşma seviyesi ve ihracatında düşme gözlenmektedir. Diğer yandan bu ürün grubunun Batı Avrupa’nın toplam ithalatı içindeki payında da azalma vardır. Türkiye’nin AB ile yaptığı Gümrük birliği anlaşması sonrası dönemi yansıtan 1996-2002 döneminde Batı Avrupa’ya yapılan ihracatımız içinde ilk sırayı alan ürün grupları sıralamaları değişmekle birlikte ciddi bir yapısal değişim gözlenmemektedir. Bununla birlikte, SITC-rev. 2 bir haneli kodlarla gösterilen sınıflamaya göre, “makine ve ulaştırma araçları” ana grubu şeklinde sınıflanan 7. sektörünün alt grubunda yer alan motorlu yolcu taşıtları (SITC 781), “eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve özel amaçlı taşıtlar” (SITC 782) ve “motorlu taşıtların aksam ve parçaları” (SITC 784) da Türkiye’nin batı Avrupa’ya en fazla ihraç ettiği ilk on ürün grubunun içinde yer almaktadır.

Batı Avrupa’nın 1995-2002 döneminde dış dünyadan ithal ettiği ilk beş ürün grubu: “Motorlu yolcu taşıtları” (SITC 781), “petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar” (SITC 333), “eczacılık ve eczacılık ürünleri” (SITC 541), “otomatik bilgi işlem makineleri, motorlu taşıtların aksam ve parçaları”dır (SITC 784). 2002 yılı itibariyle Batı Avrupa’nın ithalatı içinde 7. sektörün ağırlığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye’nin ihraç mallarının yapısında AB talebine uygun bir çeşitlenme söz konusudur. 1985-1995 döneminde Türkiye’nin Batı Avrupa’ya ihracatı içinde 3. sırada (dünyaya ihracatında 4. sırada) yer alan “taze/kuru meyve ve kabuklu yemişler” (SITC 057), 1995-2002 döneminde 5. sıraya (dünyaya ihracatında 10. sıraya) gerilemiştir. Batı Avrupa da bu ürünlerin toplam ithalat içindeki payı 1995’te %0.91’den (dünyada %0.64) 2002’de %0.63’e (dünyada %0.50) düşmüştür. Dolayısıyla bu sektörün hem negatif performans etkisi hem de negatif yapısal etki nedeniyle ihracatımız içindeki payı düşme göstermiştir.

Tablo 3: Türkiye’nin Batı Avrupa’ya İhracatı İçindeki İlk 10 Alt Sektör (1995-2002) (3 haneli kodlarla)

Sektör Kodu	1995				2002			
	MS (%)	PE (%)	SP	PI (%)	MS (%)	PE (%)	SP	PI (%)
845	8,66	12,62	14,45	0,87	9,08	8,77	10,48	0,84
846	8,17	7,92	13,64	0,58	11,42	8,26	13,19	0,63
843	5,22	8,76	8,71	1,01	7,02	7,61	8,11	0,94
761	2,53	1,52	4,23	0,36	9,17	5,02	10,60	0,47
057	5,67	8,63	9,45	0,91	5,61	4,46	6,48	0,69
658	5,83	2,89	9,73	0,30	10,55	3,72	12,19	0,31
842	3,14	3,72	5,24	0,71	5,09	3,68	5,87	0,63
781	0,10	0,93	0,17	5,41	0,46	3,24	0,53	6,09
782	0,01	0,02	0,02	0,87	2,34	2,60	2,71	0,96
784	0,29	1,27	0,49	2,62	0,81	2,55	0,93	2,74

Tablo 4, 1995'den 2002'ye Türkiye'nin Batı Avrupa Piyasasına yönelik ihracatı içinde yükselen, düşen, kaçırılan fırsat ve durağanlık açısından sektörleri SITC bir haneli sınıflamaya göre ayırmıştır. Zaman içinde i. Sektörün hedef pazardaki ithalat yüzdesinde pozitif bir değişme varsa, o sektördeki mallar dinamik mallar olarak adlandırılır. Buna göre, 1995'den 2002'ye yükselen sektörler içinde ilk iki sırayı 2002'de ihracatımızın %24,59'unu oluşturan 7. sektör yani "makine ve ulaştırma araçları" ve %2,16'sını oluşturan 5. sektör, "başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri" almaktadır. 7. sektörün hem Türkiye'nin ihracatı içindeki payı hem de bu mala yönelik Avrupa'nın toplam ithalatı içindeki payı yükselmiştir. İhracattaki değişim yüzdesi %121,53 gibi çok yüksek seviyededir. Ancak yine de 7. sektör açısından Avrupa'ya toplamda ihracat yapan ilk on beş ülke arasında Türkiye bulunmamaktadır. Avrupa dışındaki ihracatçı ülkeler arasında ABD 2. sırada, Japonya 5. sırada ve Çin 10. sırada yer almaktadır.

1995'de Türkiye'nin Batı Avrupa'ya ihracatının %42,30'unu oluşturan 8. sektör, "çeşitli mamul eşya" 2002 de düşen sektörler arasında ilk sırayı almaktadır. Bu sektörün 2002 ihracatı %12,66 oranında bir azalışla %36,86'ya düşmüştür. Ayrıca bu ürün grubu açısından Batı Avrupa'nın ithalatı da düşme göstermektedir. 8. sektör toplamında 1995-2002 döneminde Batı Avrupa'ya ihracat yapan ilk on beş ülke arasında Türkiye 12. sırada yer alırken, Avrupa dışındaki ülkelere Çin, 2. sırada, ABD 3. sırada Japonya ise 10. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin Batı Avrupa'ya ihracatının yarısından fazlasını oluşturan 6. sektör "başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar" ve 8. sektörün bu piyasadaki en büyük rakiplerinin Batı Avrupa dışında Çin, Japonya ve ABD olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ihracatı açısından önemli bir piyasa olan Avrupa piyasasında tekstil, giyim ve deri ürünlerinde Türkiye Çin'in rekabeti ile karşı karşıyadır. Türkiye ihracatında önemli bir yüzdeye sahip olan 6. ve 0. "canlı hayvanlar ve gıda maddeler" sektörleri de düşen sektörler arasında yer almaktadır. 6. sektörde Avrupa'ya mal ihraç eden ilk on beş ülke arasında Türkiye bulunmazken, ABD 9. ve Çin 12. sırada yer almaktadır. 0. sektörün Batı Avrupa piyasasındaki ihracatındaki payı 1985'de %20,14 iken 1995'de %22,65 oranında bir azalışla %15,58'e düşmüştür. Yine bu sektörün 2002'deki ihracatı içinde payı %8,53'e düşmüştür.

Bu analizden çıkan sonuç, Gümrük birliği öncesinde de tarım sektörünün ihracatımız içindeki payının azalan bir trend izlediği, ancak 1995 sonrası düşüşün daha da arttığı şeklindedir. 1995-2002 döneminde "canlı hayvanlar ve gıda maddeleri" sektöründe Batı Avrupa'ya ihracat yapan ülkeler arasında, ABD, Brezilya, Arjantin ve Yeni Zelanda gelmektedir. Bu ülkelerin Batı Avrupa piyasasına Türkiye'den uzak oldukları açıktır.

1995 yılından 2002 yılına yükselen ve düşen sektörler SITC üç haneli sınıflamaya göre analiz edilmiş, Batı Avrupa piyasasında yükselen ve düşen ilk beş alt sektör Tablo 5'te verilmiştir. Yükselen ilk beş alt sektörün Batı Avrupa piyasasının toplam ithalatı içindeki oranları artarken düşen sektörlerde bu oran azalmıştır. Yükselen sektörler arasında ilk sırayı 2002 yılı itibarıyla ihracatımız

içinde payı %8,26, Batı Avrupa piyasasında payı %11,42 ve Batı Avrupa ithalatı içindeki payı %0,63 olan “örme iç giyim eşyası” (SITC 846) yer almaktadır. Ancak bu alt sektörün 1995 yılından 2002 yılına uzmanlaşma derecesi düşmüştür. Bu mal grubunda Batı Avrupa’ya mal ihraç eden ilk üç ülke sıralaması, 1985-1995 döneminde İtalya, Türkiye ve Çin şeklinde iken 1995-2002 döneminde bu sıralama, Türkiye, Çin ve İtalya şeklinde değişmiştir. İkinci sırada “tekstilden diğer hazır eşya ve takımlar” (SITC 658) yer almaktadır. Bu mal grubunda Türkiye’nin göstergeleri olumludur ve Çin’den sonra Batı Avrupa piyasasına ihracat yapan ikinci ülkedir. Yükselen alt sektörler arasında üçüncü sırada yer alan “televizyon alıcıları” (SITC 761) mal grubunda Türkiye,1985-1995 döneminde Avrupa’ya ihracat yapan ülke sıralamasında 9. sıradan 4. sıraya yükselmiştir. Yükselen sektörler arasında 4. sırada “elektrik dağıtım donatımı” (SITC 773), 5. sırada ise “eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar ve özel amaçlı taşıtlar” (SITC 782) yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye’nin Batı Avrupa’ya İhracatının Yapısındaki Değişme (1995-2002) (Bir haneli kodla)

	Sektör Kodu	1995		2002	
		İhracattaki %	İthalattaki %	İhracattaki %	İthalattaki %
Yükselen sektörler	7: Makine ve ulaştırma araçları	11,10	34,65	24,59	38,07
	5: Başka yerde belirtilmeyen kimya sanayi ve buna bağlı sanayi ürünleri	2,39	10,96	2,16	12,32
	3: Mineral yakıtlar, yağlar vb. damıtılmasından elde edilen ürünler	1,17	6,50	1,23	7,54
	9: SITC’da sınıflandırılmamış eşya	0,35	2,58	0,45	2,66
Düşen sektörler	8: Çeşitli mamul eşya	42,20	13,53	36,86	13,40
	6: Başlıca sınıflara ayrılan işlenmiş mallar	20,79	17,07	22,67	14,50
	0: Canlı hayvanlar ve gıda maddeleri	15,58	8,59	8,53	6,73
	2: Akaryakıt hariç yenilmeyen hammadde	4,54	4,49	2,39	3,30
	4: Hayvansal, bitkisel katı ve sıvı yağlar, mumlar	0,56	0,44	0,29	0,33
Durağan sektörler	1: İçkiler ve tütün	1,22	1,15	0,81	1,16

Düşen alt sektörler arasında ilk sırayı “mendil, şal, kravat, papyon, boyunbağı, eldiven, çorap vb. aksesuar” (SITC 847) mal grubu almaktadır. Bu sektörün Türkiye ihracatı içindeki ve Avrupa piyasasındaki payı artmış olmasına rağmen uzmanlaşma derecesi ve Avrupa'nın bu mala yönelik ithalat oranı düşmüştür. Batı Avrupa piyasasında bu ürün grubunda ihracat yapan ilk üç ülke, İtalya, Çin ve Türkiye'dir. İkinci sırada bulunan 845 kodlu alt sektörün ihracatımız içindeki payı ve uzmanlaşma derecesi bakımından ciddi düşüş yaşanmıştır. Bu sektörde Batı Avrupa'ya ihracat yapan ilk üç ülke 1995-2002 döneminde Çin, İtalya ve Türkiye şeklindedir. İhracatımız içinde önemli bir paya sahip olan ve düşen sektörler arasında yer alan 843 kodlu mal grubunun Avrupa ithalatı içindeki payı düşmüştür. Bu alt sektörde Avrupa piyasasına ihracat yapan ilk üç ülke sırasıyla, Çin, Türkiye ve İtalya'dır.

Tablo 5: Türkiye'nin Batı Avrupa'ya İhracatında Yükselen ve Düşen Alt Sektörler (1995-2002)

Ürün Kodu	1995 (%)				2002 (%)			
	MS (%)	PE (%)	SP	PI (%)	MS (%)	PE (%)	SP	PI (%)
Yükselen Sektörler								
846	8,17	7,92	13,64	0,58	11,42	8,26	13,19	0,62
658	5,83	2,89	9,73	0,30	10,55	3,72	12,19	0,31
761	2,53	1,52	4,22	0,36	9,17	5,02	10,60	0,47
773	2,04	1,71	3,41	0,50	2,62	1,66	3,03	0,55
782	0,01	0,02	0,02	0,87	2,34	2,60	2,71	0,96
Düşen Sektörler								
847	4,39	1,21	7,33	0,16	9,76	1,66	11,27	0,15
845	8,66	12,62	14,45	0,87	9,08	8,77	10,48	0,84
661	2,44	0,78	4,07	0,19	7,52	1,40	8,68	0,16
843	5,22	8,76	8,71	1,01	7,02	7,61	8,11	0,94
269	2,79	0,08	4,65	0,02	5,73	0,07	6,62	0,01

Tablo 6: Türkiye'nin Batı Avrupa'ya İhracatının Yapısındaki Değişme Piyasa Payı Rekabet Matrisi (1 haneli kodlama, final yıl ihracat yüzdesi)

		Durağan Mallar		Dinamik Mallar	
		1985-1995	21,84	1985-1995	79,16
		1996-2002	71,56	1996-2002	28,43
Piyasa Kazanımları	Payı	Düşen Sektörler		Yükselen Sektörler	
1985-1995	77,38	1985-1995	0,56	1985-1995	76,82
1996-2002	48,94	1996-2002	22,67	1996-2002	26,27
Piyasa Payı Kayıpları		Durağan Sektörler		Kaçınlan Fırsatlar	
1985-1995	22,62	1985-1995	21,28	1985-1995	1,34
1996-2002	51,05	1996-2002	48,89	1996-2002	2,16

Bir haneli kodlamaya göre 10 ana sektördeki aynı tip tüm malların ihracatlarının toplam yüzdesi ile, piyasa payı rekabet matrisi oluşturulmuştur (Tablo 6). Gümrük birliği öncesi döneme göre, 1995-2002 döneminde talep şartları

kötüleşmiş, dinamik mallarda ihracat %79,09'dan %65,66'ya düşmüştür. Yine iki dönem kıyaslandığında, gümrük birliği sonrası dönemde piyasa payı kayıplarında ve durağan mallar yüzdesinde bir artış gözlenmektedir.

Aynı analiz 2 haneli kodlamaya göre yeniden yapılmıştır (Tablo 7). Bu sonuçlara göre, durağan mallar ve dinamik malların yüzdesi gümrük birliği sonrası dönemde daha da olumsuz görünmektedir. Dinamik malların yüzdesi %61,97'den %24,91'e düşmüş, durağan mallar ise %38,03'den %75,08'e yükselmiştir.

Tablo 7: Türkiye'nin Batı Avrupa'ya İhracatının Yapısındaki Değişme Piyasa Payı Rekabet Matrisi (2 haneli kodlama, final yıl ihracat yüzdesi)

		Durağan Mallar		Dinamik Mallar	
		1985-1995	24,18	1985-1995	75,81
		1996-2002	73,13	1996-2002	26,87
Piyasa Payı Kazanımları		Düşen Sektörler		Yükselen Sektörler	
1985-1995	66,44	1985-1995	5,85	1985-1995	60,59
1996-2002	43,71	1996-2002	18,02	1996-2002	25,69
Piyasa Payı Kayıpları		Durağan Sektörler		Kaçırılan Fırsatlar	
1985-1995	33,55	1985-1995	18,33	1985-1995	15,22
1996-2002	56,29	1996-2002	55,11	1996-2002	1,18

SONUÇ

1980'lerin başında benimsenen dışa açık kalkınma modeli ile bağlantılı olarak Türkiye'nin dünya ile olan ticaret hacmi artış göstermiştir. Dışa açıklığın bir göstergesi olan ihracat ve ithalat toplamının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYİH) oranı 1980'de %18 iken 2001'de %48'e yükselmiştir. Ayrıca ticaretin liberalleştirilmesi ile Türk ekonomisi, dünya talebindeki değişmelere ve artışlara duyarlı hale gelmiştir. Bazı sektörlerin ihracat payındaki düşme, bir yandan Türk ekonomisinin dünya talebine uygun değişme gösterdiği (yapısal etki), diğer yandan da dış rekabete karşı rekabet gücünün (performans etkisi) azalmasıyla bağlantılıdır. 1980'lerin başında önemli ihraç ürünleri başında gelen gıda ve tarım malları, 1995 sonrası azalma trendine girmiştir.

Gümrük Birliği sonrası dönemi yansıtan 1996-2002 döneminde Türkiye'nin Batı Avrupa'ya yaptığı ihracat içinde ilk sırayı alan ürün gruplarının sıralaması değişmekle birlikte yapısal bir değişme gözlenmemektedir. Bu dönemde yükselen ilk üç alt sektör, "örme iç giyim eşyası" (SITC 846), "tekstilden diğer hazır eşya ve takımlar" (SITC 658) ve "televizyon alıcıları" (SITC 761)'dir. Bu alt sektörlerin Batı Avrupa'ya olan ihracatları, piyasa payları ve uzmanlaşma dereceleri (SITC 846 hariç) artmıştır. Bu artışta Batı Avrupa'nın toplam ithalatı içinde bu mal gruplarının payının artması etkili olmuştur. Diğer yandan Türkiye'nin ihracatı içinde düşen ilk üç alt sektör, "mendil, şal, kravat, papyon, boyunbağı, eldiven, çorap vb. aksesuar" (SITC 847), "örme giyim eşyası" (SITC

845) ve "kireç, çimento ve imal edilmemiş diğer inşaat malzemeleri" (SITC 661)'dir. Batı Avrupa'nın toplam ithalatı içinde, bu mal gruplarının payları düşme göstermiştir. Gümrük Birliği öncesi döneme göre, 1996-2002 döneminde Batı Avrupa'ya yapılan ihracat içinde dinamik malların payı düşerken, piyasa payı kayıpları ve durağan mallar yüzdesinde artış gözlenmektedir.

Çin, Türkiye'nin Batı Avrupa'ya ihraç ettiği önemli ürünlerde rakip bir ülkedir. Son yıllarda Çin'in artan iç piyasası ve uygun üretim imkanları nedeniyle Çin ve Avrupa arasındaki ekonomik bağlantıda artış görülmekte ve Avrupalı müteşebbisler faaliyetlerini Çin'e doğru geliştirmektedirler. Çin, dünyada yabancı sermayenin en fazla rağbet ettiği önemli imalat sanayi merkezlerinden biri haline gelmektedir. Çin, teknoloji ve bilgi transferinde en önemli mekanizma olan yabancı sermayeyi çekmede çok başarılı olmuştur ve bu nedenle son yıllarda ekonomik gelişmede çok iyi performans göstermektedir. 1995'e kadar kaynak-yoğun, düşük teknoloji ve emek yoğun ürünler önemli ihraç ürünleri iken, 1990'lı yılların ortasından sonra Çin'in ihraç malları yapısı önemli derecede değişmiş, orta-teknoloji ve daha fazla sermaye yoğun ürünlerin ihracat içindeki payları artış göstermiştir ((European commission, 2004: 239-249) Gümrük Birliği sonrası Türkiye'ye önemli ölçüde yabancı sermaye girmesi beklenmiştir. Ancak Türkiye'deki politik ve ekonomik istikrarsızlık, bürokrasi, yolsuzluk ve eksik rekabet gibi nedenlerle bu gerçekleşmemiştir.

Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı engelleri kısmen ya da tamamen kaldırması ile birlikte GB'nin serbest giriş avantajını kısa sürede kaybedecektir. Dolayısıyla da ihracatın ekonomik büyümedeki itici gücü azalacaktır. Türkiye'ye kıyasla düşük ücretlere sahip Asya ve Doğu Avrupa ülkeleri karşısında tekstildeki avantajını kaybetmesi söz konusudur. Diğer taraftan, GSMH, istihdam ve ihracatımız içinde önemli bir yer işgal eden tarım sektörü, GB sonrası dönemde durağan hale gelmiştir. Gerek sanayide gerekse tarım sektöründe rekabetin ve dinamizmin azalması, büyümeyi olumsuz etkilerken dışa bağımlılığı da artırmaktadır. Türkiye'nin rekabet gücünü artıracak çok ciddi stratejik planlara ve politikalara acil ihtiyacı bulunmaktadır. Bu stratejik hedefler doğrultusunda araştırma ve geliştirmeye ayrılacak payların artırılması, kalifiye işgücünün yetişmesi, bürokrasinin azaltılması, sanayi-üniversite işbirliğinin ve katma değeri yüksek ürünlerin ihracatının artırılması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

European Commission (2004): *European Competitiveness Report 2004*, Commission Staff Working Document, SEC(2004)1397.

LALL, S. (August 2000): "Turkish Performance in Exporting Manufacture: A Comparative Structural Analysis", QEH Working Paper Series, No: 47.

TÜSİAD (Ekim 2003): *Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği'nin Dış Ticaretimize Etkileri*, Yayın No. TÜSİAD-T/2003-10-364.

UTKULU, U. ve SEYMEN, D. (2004): "Revealed Comparative Advantage and Competitiveness: Evidence for Turkey vis-a-vis the EU/15", European Trade Study Group 6th Annual Conference, ETSG 2004, 9-11 September.

ÜLGEN, S. ve ZAHARIADIS, Y. (August 2004): "The Future of Turkish-EU Trade Relations Deepening vs Widening" Centre fo European Policy Studies, EU-Turkey Working Papers, No.5.

HARRISON G., RUTHERFOLD, T., TARR, D, (1996): "Economic Implications for Turkey of a Customs Union with the European Union", Policy Research Working Paper No. 1599, World Bank, Washington, D.C.

SEKİ, İ. (2005): "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Net İhracatı Üzerine Etkileri, 1985-2003" www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail_seki.pdf (19.10.2006)

YÜKSELER, Z. ve TÜRKAN, E. (2006): *Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar*, TÜSİAD-Koç Üniversitesi Ekonomik Araştırma Forumu, http://eaf.ku.edu.tr/calisma_raporlari (03.10.2006)

DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI (DTM), <http://www.dtm.gov.tr/>